

ГЕНЕЗА ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті здійснено аналіз сензитивності, складного і багатомірного явища, яке яскраво ілюструє рух в системі “нужда – потреба” в контексті генези особистості.

Ключові слова: генеза, особистість, функціонування особистості, саморозвиток, потреба, саморух, біосоціальна природа особистості.

В статье сделан анализ сензитивности, сложного и многомерного явления, которое ярко иллюстрирует движение в системе “нужда – потребность” в контексте генезиса личности.

Ключевые слова: генезис, личность, функционирование личности, саморазвитие, потребность, самодвижение, биосоциальная природа личности.

З наукового обігу в галузі психологічних досліджень неправомірно була вилучена особистість як предмет теоретико-методологічних зацікавлень та уваги науковців і, як наслідок, проблема здібностей, носієм якої і є особистість.

Розуміння становлення особистості як саморозвитку єдиної, цілісної і унікальної системи, зумовлює підвищену увагу до визначення вихідних рушійних сил, чинників даного процесу. Це питання, власне, не є ні новим, ні розробленим... За влучним висловом Г. Олпорта, рушійні сили розвитку особисті “призначаються” теоретиками в залежності просто від уподобань і тих аспектів, які для нього є центральними. Так і народжувалися теорії інстинктів, “tabula rasa”, потреб... там з’явилася і теорія Фрейда. Водночас не можна і відступити від даної проблеми, винести її “за дужки”, оскільки рушійні сили не лише є зовнішніми “штовхачами”, вони, кінець кінцем, зумовлюють змістовну і динамічну природу самої системи як суб’єкта саморозвитку. Наш попередній аналіз найбільш розвиненої, в цьому сенсі, теорії libido З. Фрейда засвідчив її ґрунтовність, з одного боку, та частковість – з іншого: загалом вірні побудови психоаналізу представляють libido доволі однобоко як потяг зменшити напругу через сексуальність,

виявляється, зовсім не враховують вихідної і відпочаткової соціальності людської істоти. Зокрема, йшлося про те, що потяг до зустрічі, контакт є не лише таким же могутнім як лібідо, але й передує їй. Постульована нами у вигляді вихідної життєвої інтенції нужда уявляється як інформаційно-енергетичний носій органічно поєднаних прагнень єднання та продовження. І, до речі, саме перше (єднання) пояснює спроможність не просто існувати, але й розвиватися. В той же час, існує необхідність більш детального вивчення нужди з метою реального введення цього явища в простір наукової психології. Тут буде здійснено спробу порівняти поняття нужди з поняттям потреби за допомогою аналізу атрибутивних характеристик нужди (поняття “потреба” обрано тому, що у сучасній психології воно є найбільш вживаним при характеристиці рушійних сил існування і розвитку особистості). Дане порівняння проводиться на підґрунті основних принципів генетико-моделюючого методу дослідження, який є найбільш адекватним (і має реальні можливості) дослідження цілісної особистості як складної єдиної системи, здатної до саморозвитку. Конкретно кажучи, генетико-моделюючий метод дозволяє у процесі моделювання ухопити зміст і динаміку саморуху цілісного складно-структурованого явища, задаючи тим самим і вихідні підґрунтя – дослідник не може відсторонитися від чіткого розуміння, що перед ним, по-перше, завжди нерозривне складне ціле, яке, (і це по-друге), має власні джерела розвитку і, отже, саморозвивається, при цьому – завжди спрямовано, тобто – інтенціонально.

Отже, (1) першою атрибутивною ознакою нужди є її гетерогенність: біологічне і соціальне тут відпочатково складають суперечливу єдність. На відміну від цього, потреби в психології традиційно (і цілком слушно) розділяються на власне біологічні і соціальні, тобто, потреби, на відміну від нужди, відпочатково (атрибутивно) відокремлюються відносно двох просторів існування особистості. З одного боку, це простір внутрішніх умов (внутрішнього світу людини), в якому природне – інстинкти, особливості будови і функцій, біологічна саморегуляція – є відділеним від соціального (але – внутрішнього ж!). До цього “внутрішньо-соціального” слід віднести ті власне психологічні феномени, що породжені, завдяки контакту соціальної складової нужди з соціокультурним

середовищем існування людини. Конкретно мається на увазі – мотивація, здібності, вищі пізнавальні функції і вищі почуття, спрямованість та характер. З іншого боку, розділенню потреб сприяє оточення людини, яке досить чітко поділене на природне (перш за все – біологічне), та соціальне. Таке сполучення зовнішнього і внутрішнього шарів існування приводить до того, що система, якою є особистість, диференціюється в аспекті реальних потреб, реалізація яких є необхідною умовою подальшого існування системи як цілості. Наголосимо спеціально: ми вважаємо, що потреба як конкретний чинник функціонування особистості з'являється лише в результаті контакту цілісної нужди з оточенням. Ці зіткнення по-своєму збагачують, урізноманітнюють і диференціюють нужду, забезпечуючи і зумовлюючи її (2) другу атрибутивну ознаку – здатність до розвитку (саморозвитку). На наш погляд, складна взаємозумовлююча взаємодія нужди і потреб може пояснити різницю і співвідношення між функціонуванням та розвитком особистості. На певному етапі розвитку нужда породжує систему потреб, конкретизуючись у них. Зустріч потреб з оточенням, їх задоволення і урізноманітнення (диференціація) забезпечує функціонування особистості на даному етапі. Водночас, ця складна динаміка потреб завдяки усвідомленим і неусвідомлюваним процесам своєрідно повертається до нужди, збагачуючи її інформаційно і напружуючи енергетично. Перехід на новий етап означає, передусім, принциповий і різкий рух-розвиток нужди і вихід її на інший крок спіралі розвитку. Цей акт призводить не лише до ускладнення внутрішнього світу, але й до розширення можливостей дій і взаємовідношень людини зі світом. З'являються нові потреби, рух яких забезпечує функціонування людини вже на новому етапі розвитку. Отже, власне не потреба і не зовнішні умови слугують джерелами розвитку (вони є чинниками функціонування), а саморух нужди у її складних внутрішньо-суперечливих взаємовідносин з потребами. Саме в цьому ми вбачаємо механізм розвитку як саморозвитку, і саме цей механізм зумовлює явища виявлення, вираження і кретивності людини у власному життєвому русі. Окремим та істотним в контексті даної відмінності явищ “нужда-потреба” є проблема того, які саме “зустрічі” і які дії та потреби актуалізуються на кожному з етапів. Загалом, не аналізуючи цього тут, зазначимо, що

проблема, на наш погляд, вирішується із залученням поняття “сензитивний період” та “життєва подія”.

Нужда, як це зафіксовано в наступній (3) третій атрибутивній властивості, розвивається спрямовано в напрямі ускладнення (ортогенез). Можна сказати, що вона є внутрішньо інтенціональною. Натомість потреба є або циклічною (насичуючись – зникає, потім з’являється знову), або змінюється, але при цьому не розвивається (!), а перетворюється в іншу (!) потребу. Отже, ми ніяким чином не можемо говорити про спрямований розвиток потреб. Виняток тут складають, так звані, “буттєві” потреби, які відкрив і описав А. Маслоу. Але ми впевнені, що термін “потреба” у цьому випадку вживається автором суто традиційно (автоматично). Фактично Маслоу описує в цьому випадку не потреби, а, власне, нужду, яка тут якраз позбавлена конкретизації, дифіцитарності, циклічності (тобто всього, що є характеристиками потреб) і існує, ніби, в чистому вигляді. Ці феноменологічні описи – безумовно досягнення Маслоу, хоча, нам здається, відсторонення від біологічної і соціальної складової є штучним. А. Маслоу, як відомо, протиставляє Б-потреби і інші, дефіцитарні (Д-потреби), називаючи перші дійсними потребами розвитку, а другі – потребами адаптації. Ця суперечливість якраз і долається в нужді, адже насправді прагнення жити (нужда) є інтегрованим: це і підтримання гомеостазу, і особистісне зростання, і це є одне, а не протилежність.

Наступна (4) четверта атрибутивна властивість нужди полягає в її здатності до породження. Мається на увазі далеко не лише породження активності системи (в цьому випадку – особистості). Нужда, на наш погляд, здатна породжувати структури, в тому числі і дуже складні, до яких відноситься особистість. Зокрема, було показано, що саме опредметнення нужди двох люблячих осіб породжує нову людську істоту – дитину. Це явище, однак, має глобальну і дуже мало досліджену природу. Водночас властивість нужди народжувати, опредметнюючись, нові структури, пронизує всі рівні психічного. Людина майже ніколи свідомо і актуально не переживає нужду (в нашому її розумінні). Людина переживає потребу. Питання про те, як взаємопов’язані нужда і потреба є, безсумнівно, центральним, і якраз дана атрибутивна властивість ґрунтує цей взаємозв’язок. У чому він полягає? Генетично-моделюючий підхід дозволяє відстежити генезу потреби з нужди. Те

визначальне і всеохоплююче прагнення жити, почуття життя, що його легко об'єктивно помітити у найменшій (тільки-тільки народженій) дитини, і яке, безумовно, не усвідомлюється (але переживається!) нею, є, фактично, нужда: наявність і представленість певних об'єктів, а також, і це – головне, людських дій оточуючих індивідів, які підтримують і розвивають цю життєву жагу, водночас призводять до появи переживання внутрішнього комфорту. Дуже швидко встановлюється зв'язок між окремими аспектами (нюансами) цілісної нужди і тими об'єктами (суб'єктами), привласнення яких (або дія з якими, рух – до яких) приводить до комфортного переживання. Власне це і є народження потреби. Потреба, як писали класики, це завжди потреба в чомусь. Отже, вона конкретна, і народжується у внутрішньому світі це “щось” – при зустрічі нужди з тими явищами зовнішнього і внутрішнього середовища, які в даний момент виявляються найбільш адекватними запитам нужди. Отже, потреба, як конкретизована в цей момент існування нужда, з'являється як результат своєрідного процесу предметнення останньої (або її частини, елементу, – це вимагає дослідження) в тому чи іншому об'єкті.

Сама потреба не породжує інші структури, не породжує вона і розвиток системи – особистості, а також і її діяльності. Потреба зумовлює конкретизацію одвічного напруження нужди і, зворотно діючи на неї, призводить до ускладнення ... самої особистості, і нужди. Нам здається, є принаймні два досить відомі факти, які можуть розглядатися як підтвердження висловленого. Один ряд фактів пов'язаний зі специфічними станами неопредметненої активності людини (“не знаю, чого хочу”). Тут ми зустрічаємося з явищами неузгодженості в системі “нужда-потреба-середовище”. Фактично в цих випадках напруження виникає через відсутність потреби. Нужда “виходить” якоюсь частиною в актуальний шар існування і залишається, при цьому, неопредметненою: в досвіді особистості, в оточенні відсутні уявлення і об'єкти, які б могли адекватно взаємодіяти з активізованим сегментом нужди. Описане, на наш погляд, може розглядатися як психологічний механізм невизначених станів, який ніяк не досліджується, на жаль, адже це відкриває не лише сутність явища з іншої, змістовно-генетичної сторони, а й дозволяє визначити адекватні засоби породження даних негативних станів.

Інша група фактів ще цікавіша. Вона стосується творчості. Це (5) п'ята атрибутивна ознака. Цей вид людської активності виявляється пов'язаним не з пошуком об'єктів, уявлень, дій або людей, в яких би змогла опредметнитись активізована частина нужди, а в створенні нових об'єктів, які є втіленням, так би мовити, “нужди у чистому вигляді”. Чому людину в цьому випадку не задовольняє пошук серед вже існуючого (в зовнішньому, чи й у внутрішньому світі?). Нам здається доречною така відповідь. При переході нужди на новий, вищий етап розвитку, значно збільшується її енергетично-змістовний потенціал. Він вимагає вияву активності, але в оточуючому світі просто не існує об'єктів, в яких міг би втілитись, опредметнитись даний потенціал. Створюється дуже сильна напруга, яка може знайти адекватне розпорядження лише в створенні (моделюванні, конструюванні) нових для даної людини речей, в яких “напряму” втілена сама особистість в її вихідній суттєвості. Цими “речами” можуть бути, в принципі, будь-що – тексти, малюнки, слова, способи поведінки, дії і д.т. і т.д. Психологічно важливо тут те, що творчість викликається не потребою (або їх групою), творчість є, з іншого боку, не унікальним і рідкісним явищем, вона – кореневий і природний стан нужди. Отже, творити – означає бути психологічно здоровим. З огляду на таке наше розуміння, слід говорити про штучну фрустрацію і депривацію творчості, а отже – прогнозованого обмеження найбільш загально і притаманно людині потягу – бути автором нового, свого... життя, способу життя, будь-якого продукту і обов'язково, рефлексувати себе в цьому, собою ж створеному.

Відповідно до нашого попереднього аналізу, наступна (6), шоста атрибутивна властивість нужди полягає в тому, що вона існує у формі втілення в породжену нею живу істоту. Таке втілення, що відбувається в акті любові, означає, з одного боку, новий етап розвитку нужди, а з іншого – це дійсна актуалізація власної самості люблячої особистості і отже – її кардинальний розвиток. Отже, описаний акт є точкою суперечливих зіткнень всіх елементів і динамічних двох цілісних особистостей, і більше того – своєрідного “переходу” їх в третю особистість. Велике питання потребує емпіричних досліджень – чи буде нова людина повноцінною, актуально і потенційно невичерпною, якщо момент її появи виявиться суто природнім процесом, без

“спалаху” нужди двох, і її втілення? Технічно, це дуже непросте питання, але перші емпіричні спроби, які нами здійснені, дозволяють, загалом підтвердити нашу гіпотезу, відповідно до якої лише зачаття в любові здатне породити не просто людську істоту, а таку, що перевершить своїх батьків, здійснить подальші кроки, як у соціальному, так і в морально-етичному плані.

Проводячи певне порівняння нужди і потреби, необхідно відзначити, що потреба, безумовно, не втілюється, так як нужда. Вона виникає за описаним вже механізмом, як опредметнення певного відгалуження нужди. У нашій логіці це цілком очевидно, але наголосимо тут на одному аспекті. Відповідно до нашої теоретичної концепції всі потреби, в тому числі і, так звані, біологічні, є такими, що виникають, і отже – не є вродженими. Важливість цього зауваження, яке, повторимо, для нас є цілком очевидним, полягає у тому, що воно відкидає певний фаталізм у поясненні особистості, який наявний майже у всіх теоріях. Особливо яскраво це видно, звичайно, у З. Фрейда: людина просто приречена мати потребу в розмноженні і руйнації, і саме ця приреченість у складних конфліктних стосунках із соціальною дійсністю і попереджує рух. Але ж ясно, що таких потреб (саме потреб!) відпочатково-генетично просто не існує (до речі, і всіх інших), існує нужда – рушійна і спрямовуюча сила, а потреби ще лише виникнуть у результаті зіткнення її з оточенням. Здається, тут не дуже значний термінологічний нюанс, але це лише здається: адже які саме потреби виникають, по відношенню до яких об’єктів, в який час генези – все це пов’язується зовсім не з “закладеним”, а, навпаки, з життєвим шляхом людини, який вона почала одразу після зачаття. І тепер дійсно зрозумілою і змістовною стає наша теза про те, що в галузі існування людини соціальне трансформується біологічним.

Найбільше це стосується наступної (7), сьомої, атрибутивної властивості нужди, яка полягає в її афіліативній природі. У найбільш напруженій точці потягу одне до одного (“пікове” переживання любові) народжується якісно новий рівень нужди, народжується нова людина. І потім, все життя, потреба в іншій людині (афіліація) буде переважати і забезпечувати становлення життєвого шляху особистості. На відміну від цього, значна кількість конкретних потреб не має афіліативного змісту

(він може абстрактно передбачуватися, адже поза оточенням інших людина існувати не може), але в дійсному переживанні багатьох реальних потреб цей зміст відсутній.

Дійсний сутнісний зміст ключового співвідношення “нужда-потреба” відкривається в аспекті генезис цілісної особистості. І, зокрема, це цікаве, по-своєму унікальне і малодосліджене явище, яке існує в науці під узагальненою назвою “сензитивний період”. В сучасному енциклопедичному виданні можна прочитати, що “сензитивний період – період онтогенетичного розвитку, упродовж якого організм має підвищену чутливість до певного роду впливів зовнішнього середовища і виявляється як фізіологічно, так і психологічно, готовим до засвоєння нових форм поведінки і знань”. Власне, дане визначення аж ніяк не є науковим – воно просто відображає давно помічене явище. Що лежить за ним і чому воно існує – наукові поняття навіть не ставляться в сучасній психології. Про що ж власне йдеться? На наш погляд, головна причина недостатнього дослідження природи сензитивних періодів полягає в тому, що їх визнання і прийняття у вигляді серйозного дійсно існуючого феномену повністю закреслює погляд на розвиток людини як на процес неупорядкований і випадковий. Дійсно, сензитивні періоди існують безвідносно стадії розвитку суспільства (вони, в цьому сенсі, позаісторичні), причому достатньо чітко “прив’язані” лише до кількості прожитих дитиною років. Метафорично можна висловити так: природа дитини є мудрою, цілеспрямованою й відносно незалежною і від соціокультурного оточення, і від натурально-біологічного підґрунтя. Дійсно, звичайним детермінізмом (моно- чи дуалістичним) не можна пояснити, чому в складно-інтегровальній системі, якою є організм, у певний час її існування (не залежно від зовнішніх обставин) чітко визначені “місця” стають більш чутливими? Чому саме в цей час і бажання дитини притягнуті до цих місць? Чому, нарешті, здібності найбільш бурхливо і ефективно “стартують” саме в цей час, і в цих “місцях”? І що відбувається потім? Які механізми підвищення і зниження чутливості? Перелік цих питань, і особливо, чітка хронологія викликає подив і дійсно-таки змушує шукати і пояснення, і детермінанти не в соціальності, і не в темно-бурхливих глибинах, а в самій природі дитини. Лише дійсним саморозвитком можна пояснити ці речі. Нужда-таки опред-

метнюється в людській істоті і існує в ній, здійснюючи довічний рух по спіралі з чіткою періодизацією (в тому числі й у часовому вимірі). У точці зустрічі нужди і зовнішніх (соціальних і біологічних) факторів з'являється, як відзначалося, потреба як конкретно-опредметнене відгалуження нужди. Усього однак недостатньо для розуміння механізму, і для тлумачення сензитивного періоду. Чому можливе таке унікальне співпадіння: чутливість системи і, в той же час, зустріч її з тим, до чого вона в цей час чутлива, і в цей час – розвиток у цієї системи власних інтенцій і здібностей відносно цього ж “зустрічного”. Нам здається, існує лише одне пояснення. Упродовж тисячоліть людина не лише реалізовувала “запити” нужди, усвідомлювала-опредметнювала її в потребу при зустрічі з оточенням, а, і це – найбільш суттєво: в цій активності людина створювала оточення і створювала свою біологію. Формувалося саме те, що найбільш відповідало запиту нужди і готовності системи в даний момент.

У певний віковий період відбувається специфічна зустріч нужди з оточуючою різноманітною конкретною дійсністю в результаті якої з'являється предметна потреба. Що ж відбувається насправді? Відбувається специфічна трансформація нужди цієї енергетичної напруги в певну потребу (вона на 80% соціального походження), яка тільки оформляється в предметну потребу і в цей період часу відбувається єднання на міжфункціональному рівні біологічного і соціального і, так (здійснюється, з'являється) створюється біологічна готовність нужди через предметну потребу до соціальних впливів. Це власне і є сензитивність.

Отже, оточення є модельним змістом і функціональних станів системи – особистості, а також періодизації її змін. Тобто, зміни чутливості системи могли бути і випадковими (на початкових етапах), але “під них” формувалися нові умови, об'єкти, здібності. Це поєднання нужди, потреби і системи, що саморозвивається, нарешті пояснює відмінність нужди і потреби: в онтогенезі є періоди, коли нужда створена людиною (раніше, історично, біологічно), оточення виявляється найбільш сполученим і спорідненим. Виникає контакт і саме він є конкретно-предметними потребам, системою потреб... Коли проходить час, і нужда “відходить” від цього контакту, потреби можуть залишитися, але вони вже не будуть потребами

розвитку. Це легко побачити на конкретному прикладі. Візьмемо сензитивний період розвитку мовлення (1-3 р.)

Загалом, існування сензитивних періодів є важливим підтвердженням стадіальності розвитку і, з іншого боку, складного сполучання в цьому процесі властивостей особистості та оточуючого, соціального середовища. Загальне розуміння явища вікової сензитивності може полягати в наступному: розвиток особистості як цілісної системи (якщо уявити його як шлях, плин) має чітко виражені часові періоди, які визначаються підвищеною чутливістю окремих вузлових ланок цієї системи до відповідних впливів соціального оточення. У випадку збігу часу, чутливості ланки, системи та організації адекватного впливу, відбувається підсилений і полегшений розвиток відповідних структур, поява нових міжфункціональних систем. Дане уявлення, однак, не є завершеним і не дозволяє встановити дійсний зміст і психологічні механізми явища вікової сензитивності. Проте, воно є переважаючим.

У вітчизняній психології існує, фактично, єдина концепція сензитивних періодів, яка запропонована була Л.С. Виготським і розробляється його послідовниками. Л.С. Виготський описував даний феномен в термінах “чутливість” та “оптимальний термін навчання” і пояснював сензитивність часовим підвищенням чутливості психіки до зовнішніх впливів внаслідок незавершеності процесів біологічного дозрівання. На його думку, після завершення біологічного циклу, відповідні функції втрачають високу чутливість до соціальних впливів. Сам Виготський вводить розуміння сензитивності як часової категорії, що має “нижні” і “верхні” межі, наголошуючи: “... лише між ними знаходиться оптимальний період навчання” [1, 251]. Отже, Л.С. Виготський тлумачить сензитивність розвитку через взаємодію біологічного і соціального: при незавершеності дозрівання біологічне виявляється найбільш вразливим щодо соціальних впливів, і здійснення останніх достатньо легко “запускає” механізм створення якісно нового утворення, біосоціального за визначенням.

Концепція Виготського дозволяє будувати вченим власні уявлення, є періодом стійкого балансу між біологічними і соціальними факторами, що впливають на онтогенез дитини та створюють найбільш сприятливі умови для розвитку певних психічних функцій” [3, 110]. Автор вважає, що соціальний

вплив буде ефективним у випадку наявності біологічних передумов для нього, сумарним показником яких є “неврологічна готовність – момент в житті індивіда, коли досягнений рівень зрілості нервової системи і особливо головного мозку, дозволяє ефективно сприймати соціальний вплив і формувати нові психологічні функції” [3, 110]. Концепція М.Б. Калашникової має вигляд солідної завершеної побудови і дійсно слугує підтвердженням на матеріалі сензитивних періодів явища біосоціальною природою особистості, що розвивається. Водночас, виникають питання і проблеми. Перш за все, нам здається недоцільним по відношенню до сензитивних періодів говорити про рівновагу. Явище готовності біологічної системи до соціального впливу вказує на стан завершеності даної системи, тобто рівноваги. Між тим, нам здається, що позиція Виготського є протилежною: біологічна система ще лише дозріває (тобто – незавершена) і, відповідно, – неврівноважена. І саме ця неврівноваженість системи спричиняє її підвищену чутливість до впливів...

Проте існують більш принципові міркування. Чи є система, що дозріває, власне і виключно біологічною? І на яких підставах все зводиться до нервової системи і мозку? Якщо реально ґрунтуватися на розумінні безперервності розвитку особистості як цілісності, то ми мусимо, за принципом недиз’юнктивності, визнати, що система на кожному етапі і в кожній своїй ланці є складно інтегрованим результатом соціального та біологічного.

Конкретно це означає, що в особистості просто не існує систем і факторів, які б були чисто і виключно природними, біологічними. Адже всі ці системи і фактори в самому змісті своєму несуть втілення попередніх впливів. Наприклад, навіть сенсорно-перцептивна система тільки-но фізично народженої дитини функціонує не лише на основі чисто біофізичного явища. Так, М.Б. Калашникова вважає, що “вікова сенситивність морфологічних закономірностей, але й самі ці закономірності вже змінені тими соціальними впливами, що їх зазнала дитина ще в утробі матері (коли вона чула людську мову, відображала рухи людського тіла тощо). Це соціальне стало біологічним (тут доречний цей дещо метаморфізований вислів) у тому сенсі, що воно проникло в суто біологічний механізм, змінило його і в перетвореній формі продовжує там залишатися. Отже, Л.С. Виготський дещо схематизував явище, коли говорив про

біологічне дозрівання. Оскільки ж сутність його ідеї залишається важливою для розуміння сутності сенситивності (приурочення соціального впливу до незавершення дозрівання), ми мусили уточнити позицію.

Отже, дозрівання не чисто біологічна структура (система), а людська, тобто вже біосоціальна. Ефект сензитивності виникне, якщо цей період дозрівання сполучиться з отриманням індивідом адекватного соціального впливу. Як стає можливим і не випадково-закономірним такий збіг “часу і місця”? Це просто неможливо зрозуміти, якщо не врахувати “камінь, що ним знехтували будівники”... Мова – про активність самої особистості, що розвивається.

У новонародженої дитини і немовляти нужда породжує активність, спричиняючи переживання своїх “відгалужень” у вигляді потреб не лише фізіологічних, але й потреб у піклуванні, захисті, доторканні, емоційному контакті. Породжувана при цьому поведінка забезпечує проникнення соціальних впливів на біосоціальну систему, що дозріває. Зокрема, людська мова, сполучена з практичними діями і наочними демонстраціями, викликає внутрішню рухливість артикуляційного апарату, “настроює” слухові і зорові сприймання на особливу реальність. Це – з одного боку. З іншого ж, мовленнєве середовище загалом виявляється дуже насиченим і достатньо реальним простором, що не просто конкурує з простором цілком матеріальних об’єктів, а й перемагає в цій конкуренції. Життя дитини в цих просторах, соціальні впливи з їх боку фактично “запускають” дозрівання біосоціальної мовленнєвої системи, яка складається не лише з мозкових центрів, а й з дії відповідних аналізаторів, морфо-анатомічної структури голосового апарату та ін. Від одного до двох років розвивається період, який характеризується нерівновагою трьох (а не двох) явищ: по-перше, продовжується дозрівання мовленнєвої біосоціальної системи; по-друге, нужда розвивається і породжує нові відгалуження, які переживаються у вигляді двох людських потреб – говорити та розуміти мову (тобто, орієнтуватися у суто ідеальному просторі значень і символів); по-третє, налаштованість найближчого соціального середовища впливати на формування мовлення. У випадку, якщо до завершення становлення мовленнєвої системи, цей соціальний вплив буде ефективним, з’явиться завершена нова розгалужена мовленнєва система як

інтегрована єдність того, що розвивалося з новим соціальним. Якщо ж цієї “зустрічі” не відбудеться, потреба закономірно розгорнеться новими розгалуженнями, а система мовлення не розвинеться і стане закритою: соціальне не стане біологічним. Але з іншого боку, це недорозвинення призведе до численних депривацій соціального характеру, отже і “біологічне” не стане соціальним.

... Ми зупинилися тут на короткому аналізі сензитивності, оскільки, на наш погляд, це складне і багатомірне явище дуже яскраво ілюструє рух в системі “потреба – потреба” в контексті генези особистості.

Список використаних джерел

1. Виготский Л.С. Мышление и речь. – М., 1999. – 351 с.
2. Лебединский В.В. Нарушение психического развития у детей. – М., 1985. – 167 с.
3. Калашникова М.Б. О концепции возрастной сензитивности // Мир психологии, 2004, № 1. – С. 105-113.
4. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. – К., 2006. – – 255 с.
5. Психология развития. Энциклопедический словарь. – М. – СПб, 2005. – С. 66
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М., 1989. – Т. 1. – 488 с.

The article envisages the analysis of sensitivity as the complicated and multidimensional phenomenon which brightly illustrates the motion in the system “need – necessity” in the context of personaly’s genesis.

Key words: genesis, personality, functioning of personality, self-development, necessity, self-motion, biosocial nature of personality.

Отримано: 4.09.2008.